

ІСТОРІЯ І КУЛЬТУРА ЗАКАРПАТТЯ

Н. ГРЕЧЕНЮК

(Хуст)

УКРАЇНСЬКІ СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ НА ЗАКАРПАТТІ

Українські січові стрільці (УСС) були напіввійськовими (парамілітарними) товариствами, які існували у Галичині ще напередодні Першої світової війни. Засновані К.Трильовським у Львові при Українському січовому союзі, вони займалися організацією військового вишколу молоді. Перший осередок "Січі", заснованої у 1900 р. К.Трильовським, знаходився у с. Завалля на Снятинщині. З його ініціативи було написано "Статут", на основі якого 18 березня 1913 р. у Львові відбулися перші збори "Товариства Українських Січових Стрільців". Осередки товариства виникали як окремі секції при місцевих "Соколах" та "Січах". В січні 1914 р. у Львові виникла студентська організація "Січові Стрільці II". Це товариство мало вже в липні 277 членів, поділених на 8 чет [1].

В 1914 р. у Галичині існувало 94 осередки товариства УСС [2]. У складі австрійської армії, що діяла на російському фронті під час Першої світової війни, діяла окрема українська військова частина. У серпні 1914 р. Головна Українська Рада у Львові створила Бойову управу УСС, яка звернулася до австрійського уряду з проханням дозволити сформувати Легіон українських січових стрільців. Загалом до УСС зголосилось 28 тисяч галичан. Основна маса галичан – понад 100 тис. – була мобілізована на італійський фронт. Під командуванням М.Галущинського 3 серпня 1914 р. новобранці прийняли у Стрию присягу й відбули на доукомплектування у с. Страбичево і Горонда поблизу Мукачева [3]. Це був перший прихід УСС на Закарпаття.

Причина появи УСС на Закарпатті пояснювалася захопленням російськими військами Львова. На новому місцеперебуванні січових стрільців була проведена реорганізація. Військо поділили на 2 з половиною курені. Перший курінь (командувач М.Волошин) і третій півкурінь (С.Шухевич) разом з головним штабом розмістилися в Горонді, а другий курінь, очолюваний Г.Коссаком, обрав своїм місцем перебування сусіднє село Страбичево [4]. У вищеназваних населених пунктах Закарпаття січові стрільці, мешкаючи у селянських хатах, проходили військовий вишкіл, хоча відчувався брак офіцерських кадрів та зброї.

"Тут, на Закарпатті, - писав дослідник історії УСС С.Ріпецький, - вперше стрінулись УСС із низами українського народу, як його рідне військо. Зустріч була несподівана та цікава, бо дуже мало знали українці інших областей про цю забуту частину України. Тут пізнали УСС нового ворога українського народу, що століттями гнобив та визискував закарпатських українців та кинув їх в положення затурканого, нужденного, нікому незнамого гірського племені. Стрілецьтво зразу зацікавилось життям своїх закарпатських братів, зблизилась до селянських родин, співчувало та боліло із-за їх національної несвідомості, та весь вільний від зайнять час присвячувало освідомній роботі між селянами, головно молоддю, яка найскорше зблизилась до стрілецтва" [5]. З ініціативи диригента М.Гайворонського, який очолював хор січових стрільців, у Страбичеві було проведено святковий концерт. Не випадково, що "стрілецькі співи були засвоєні в цілій околиці" [6].

Українська преса неодноразово писала про успіхи пропагандистських та національно-культурних акцій УСС на Закарпатті. Кореспондент "Вісника Союзу Визволення України" писав у статті "З Угорської України": "Де УССтрільці стояли довше, нав'язувалися ближчі зносини з місцевою молоддю, заводилися сходи та

співи. Молодь радо перебирала українські народні і патріотичні пісні, їй мені траплялося декілька разів почути від угорсько-українських парубків і дівчат: “Ще не вмерла Україна”, “Тей там на горі Січ іде” і т.д. В Чинадієві місцева молодь присвоїла собі цілий січовий репертуар, і коли ми пробували там в якийсь час по Січових Стрільцях, то думали, що живемо в якомсь свідомім галицькім чи буковинськім селі” [7].

Подібний матеріал помістив на своїх шпальтах часопис “Сеньйорська Ватра”: “Безперечно важливий крок у пробудженні Карпатської України належить Українським Січовим Стрільцям. Понад дві тисячі свідомого вояцтва УСС склалися у великій більшості з молоді із середньою і високою освітою. Вони в 1914 р. опинилися в селах Карпатської України, де були розміщені по селянських хатах. Через безпосередній зв’язок з населенням, зжилися з ним, відвідували недільні Богослуження, організували добрі хори і вели щиросердечні розмови. Все це робило велику національну пропаганду, і не одному, вже змідяршеному українцеві, відкрилося правдиве українське серце. Пам’ять про УСС залишилася тривка і добра. Коли в 1925 році в Лугах, коло Сваляви був пластовий табір і одного дня запрошено на ватру довколишнє населення, від селян чули ми про УСС, як гарних хлопців, що йшли битися за Україну” [8].

Значний вплив галичан на закарпатських українців відзначив Ю.Химинець: “Національну свідомість закарпатців значною мірою підняло перебування українських січових стрільців на Закарпатті від 1914 до кінця квітня 1917 р. Більші або менші формації УСС побували в карпатських селах та містах. Стрільці гостювали в селянських хатах, розмовляли з селянами, гралися з їхніми дітьми, вчили молодь народних і патріотичних пісень, в неділю ходили до церкви... Вони були розміщені в Паланку, поблизу Мукачева. У замку, на його великій, відкритій терасі зібралося 29 квітня 1915 р. близько тисячі стрільців, чимало гостей з близької околиці, щоб віддати честь Тарасові Шевченкові. Промову виголосив д-р Володимир Старосольський, співали українських пісень. Свято справило велике враження на присутніх” [9]. Найкращі спомини про четара січових стрільців Дудинського, який із своєю частиною розквартирувався в Хусті, збереглися у іншого відомого громадсько-політичного діяча Закарпаття А.Штефана [10]. У нього склалися доброзичливі відносини з колишнім директором гімназії в Рогатині М.Галушинським, який в роки Першої світової війни теж був вояком УСС. Відомий закарпатський письменник В.Гренджа-Донський у своїх “Споминах” відзначав, що після січових стрільців на Волівщині залишилося дуже багато українських книжок – “белетрії, календарів та співаників” [11].

Із Закарпаттям пов’язано виникнення преси Українських січових стрільців. Мова йде про журнал “Новінада”, редактором якого був Р.Купчинський, а художником В.Розумович (за іншою версією – О.Курилас). Журнал вийшов у 1915 р. в одному примірнику, написаному від руки, обсягом 21 сторінку, форматом звичайного учнівського зошита. Він побачив світ на Закарпатті, у невеликому селі Замкова Паланка, де стояв кіш УСС [12]. Весь зміст журналу – це віршований нарис про стрільця Новіну, його стрілецькі будні та “любовно-воєнну” пригоду, звідки і назва часопису, - “Новінада”. Короткий зміст нарису є наступним: на Закарпатті Л.Новіна познайомився з Маргіткою, покохав її. Дівчина відповіла взаємністю. Та прийшла пора іти “на шанці”. Новіна прощається з коханою, сатирично описане їхнє розставання, прощання з друзями і “бандою” (січовиками – Авт.) та її керівником, “вуйком грубим”. Історія написання поеми досі не була відома, як, зрештою, і зміст самої поети [13].

Повноцінного вишколу так і не відбулося, бо вже 10 вересня 1914 р. сотня В.Дідушка виїхала до Верецьких. 17 вересня Горонду залишила сотня О.Семенюка. Наприкінці вересня стрілецькі сотні вступили в перші бої з російськими козачими

частинами в районі Верецького і Ужоцького перевалів. Це було перше бойове хрещення УСС, хоч вони і зазнали великих втрат та були знову змушені відійти до Карпат. 28 вересня залишки сотні О.Семенюка зібралися в с. Великий Березний [14]. У повідомленні австрійського генерального штабу від 9 жовтня 1914 р. відзначалося, що "Українські Січові Стрільці відзначилися при відкиненні ворога з Карпат" [15].

Поступово лінія фронту перемістилася з Бескиду на Закарпаття. Сотні були поділені на двадцятки. Австрійське командування робило все для того, щоб ці нечисельні угруповання УСС включати до своїх військових частин. Не бажаючи підпорядковуватись австрійцям, двадцятки січових стрільців пробивалися до Волівця, де на той час перебувала Головна Команда УСС. Окремі двадцятки перейшли горами до Волового, але поблукавши деякий час в горах, теж перебралися до Волівця та Горонди. На початку жовтня всім загонам УСС, які були розкидані на Закарпатті, наказали зібратися в Чинадієві. 7 жовтня курінь Г.Коссака попрямував до Верецьких, а півкурінь виїхав через Ужок до Турки.

Коли австрійські війська під натиском переважаючих сил росіян відійшли в гори Закарпаття, на УСС було покладено функції розвідувально-стежної служби. "Зимовий похід у закарпатських горах був для УСС найважчий за весь час війни, - твердять автори "Історії українського війська". - Цей похід подобав по стороні австрійського фронту на малу війну. Австрійське командування, маючи на карпатському фронті дуже слабкі сили та, не маючи ніяких запасів в заплілі, могло врятувати загрозливе становище тільки таким способом воюючи. В цьому допомогло йому малодоступне гористе й лісисте поземелля та, як сказано, жива стежна діяльність, у якій на фронті корпусу Гофмана й деяких сусідніх груп головну роль відіграли УСС. Їх стежі, ведені звичайно сміливими і підприємливими провідниками, перейшли всі верхи і звори, всі долини, потоки й села між Лавочним і Свалявою на сході, та між Висоцьким і Волосянкою на заході, обабіч давньої галицько-мадярської границі" [16].

Необхідно погодитись з авторами цитованої праці, що "у важкому зимовому поході молоді стрільці видали зі себе найбільш енергії і здоров'я, напружили всю силу тіла й волі, щоб відповісти завданню, яке на них покладено. Правда, не раз і не два Стрільцтво, після втрати батьківщини, огортала зневіра, не раз доходили до голосу слабодухи, але молодечий запал не вигасав і переборював голос "холодної розваги". Стрільцтво вийшло з цього походу фізично ослаблене, але з новим боєвим досвідом, із задоволенням виконаного обов'язку для рідної справи і з німбом слави незрівняних стежників" [17].

Сотник К.Гутковський зібрав залишки УСС й 25 жовтня 1914 р. виїхав із ними до Хусту. Це був район південно-східної карпатської групи генерала Пфлянцера-Бальтіна, з якої пізніше зорганізували 7 армію. В Хусті сотня залишилася до половини січня 1915 р., виконуючи сторожову службу в місті та його околицях. Тут К.Гутковський поповнив сотню добровольцями-гуцулами, зодягнувши її та озброївши. Він прагнув пробитися на Гуцульщину й там сформувати з гуцулів більший відділ, однак ці спроби не увінчалися успіхом. У березні 1915 р. він помер на запалення легенів. УСС поповнювалися закарпатцями і в інших населених пунктах Закарпаття. Так, близько 400 новобранців влилося до січового куреня, який стояв у Замковій Паланці поблизу Мукачева.

1. Велика історія України від найдавніших часів: У 2-х томах. - Т.2 /Передмова І.П.Крип'якевича; Зладив М.Голубець. - К.: Глобус, 1993. - С. 312-313.
2. Довідник з історії України. А-Я /За заг. ред. І.Підкови і Р.Шуста. - К.: Генеза, 2001. - С. 975.

3. Там само. – С. 400.
4. Історія українського війська: В 2-х томах. – Т.2 / І.Крип'якевич, Б.Гнатевич. – Львів: Видавництво Івана Тиктора, 1936. – С. 301.
5. Ріпецький С. Українське січове стрілецтво. – Львів: НТШ, 1995. – С. 81-82.
6. Там само. – С. 82.
7. Там само. – С. 153.
8. Там само.
9. Химинець Ю. Тернистий шлях до України. – Ужгород: МПП „Гражда”, 1996. – С. 45.
10. Штефан А. За правду і волю: Спомини і дещо з історії Карпатської України від давніх давен до 1927. – Книга друга. – Торонто: Карпатський Дослідний Центр, 1981. – С. 99.
11. Гренджа-Донський В. Я теж українець. Публіцистика. – Ужгород: Закарпаття, 2003. – С. 380.
12. Горевалов С.І. Військова журналістика України: історія та сучасність. – Львів, 1998. – С. 62.
13. Там само. – С. 62-63.
14. Історія українського війська. – С. 302-303.
15. Велика історія України. – С. 314.
16. Історія українського війська. – С. 311.
17. Там само.

SUMMARY

Nadia Hrecheniuk. Ukrainian sichovi striltsi in Transcarpathia.

Article is analysing the events considered with the first coming of the Ukrainian Sichovi Striltsi in Transcarpathia in 1914-1915. It's giving facts of their stay in Horonda and Strabychove. Author is proving the influence of the USS on the forming of the national consciousness of the Transcarpathian Ukrainians.